

Ven. Buddhadasa Bhikkhu and the Learning Space at Suan Mokkh: Guidance Toward Becoming Complete Human Beings

พุทธทาสภิกขุกับพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์สำหรับการแนะแนวไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

Somchat Phiutongngam

Faculty of Education, Suratthani Rajbhat University, Surat Thani, 84100, Thailand

สมเจตน์ ผีวทองงาม

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี สุราษฎร์ธานี 84100 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Somchat Phiutongngam

E-mail: somchat.phu@sru.ac.th

Abstract

This article aims to examine the learning space at Suan Mokkh, where Ven. Buddhadasa Bhikkhu provided guidance toward becoming complete human beings. The main contents comprise: (1) Ven. Buddhadasa Bhikkhu and the revival of Buddhism, (2) the learning space at Suan Mokkh, and (3) Ven. Buddhadasa Bhikkhu's guidance toward becoming complete human beings through the learning space at Suan Mokkh. The results of the study indicate that (1) after the middle of the Buddhist Era, as a devoted disciple of the Buddha who strictly adhered to the Buddhist way of life, Ven. Buddhadasa Bhikkhu sought to reform Buddhist teachings in Thailand to align with contemporary developments and support social, economic, and political development. He placed greater emphasis on the practice of Dhamma as a means of addressing various problems arising from moral decline; (2) to promote the practice of Dhamma, he established Suan Mokkh as a learning space to cultivate and develop people through Dhamma; and (3) he provided guidance and taught Dhamma within the learning space at Suan Mokkh to guide individuals toward becoming complete human beings.

Article Info

Article history:

- Received: July 24, 2025
- Revised: July 30, 2026
- Accepted: July 30, 2026
- Online: August 7, 2026

Keywords:

Buddhadasa Bhikkhu
complete human beings
learning space
Suan Mokkh

คำสำคัญ:

พื้นที่การเรียนรู้
พุทธทาสภิกขุ
มนุษย์ที่สมบูรณ์
สวนโมกข์

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ที่พุทธทาสภิกขุใช้ในการแนะแนวเพื่อพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาหลัก ได้แก่ (1) พุทธทาสภิกขุกับการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา (2) พื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ (3) พุทธทาสภิกขุกับการแนะแนวไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์บนพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ ผลการศึกษา พบว่า (1) ภายหลังถึงพุทธกาล ในฐานะพุทธบุตรผู้ดำรงตนอย่างเคร่งครัด พุทธทาสภิกขุใช้วิธีการปฏิรูปหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาของไทยให้รับกับสมัยนิยมสำหรับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรม (2) เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ท่านจึงสร้างสวนโมกข์เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้เพื่อสร้างและพัฒนาให้คนมีธรรมะ และ (3) ท่านได้แนะแนวหรือสอนธรรมะภายในพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์เพื่อพัฒนาคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

บทนำ

ปัจจุบัน แนวคิดเรื่องพื้นที่การเรียนรู้ (learning space) กำลังเป็นที่ยอมรับในวงการศึกษา ซึ่งพื้นที่การเรียนรู้คือ สถานที่หรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ พื้นที่เรียนรู้เสมือนจริงและ/หรือผสมผสานที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ในสังคมแห่งการเรียนรู้ พื้นที่การเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในชั้นเรียน แต่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา (Prachayapirk, 2017) พื้นที่การเรียนรู้นั้นครอบคลุมถึง 1) พื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพ 2) พื้นที่การเรียนรู้เสมือนจริง และ 3) พื้นที่การเรียนรู้นอกอาณาบริเวณของสถาบันการศึกษา (Brown, 2005) ในระดับอุดมศึกษาได้มีการศึกษาวิจัยที่แสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นที่การเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและพื้นที่การเรียนรู้กับวิธีการสอนของผู้สอน วิธีการเรียนรู้ ประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียน (Tayahathai, 2022) นอกจากนี้ พื้นที่การเรียนรู้ให้ความสำคัญกับโลกแห่งความคิด ซึ่งพื้นที่การเรียนรู้ในเชิงแนวคิด (concept) ที่ได้รับการอธิบายเชื่อมโยงอย่างมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ทางกายภาพกับบริบท ในขณะเดียวกัน พื้นที่ภายใต้มนานึกของเรา ก็ถือเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่สามารถขัดเกลาเพื่อ อารมณ์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้เช่นกัน (Bunyarith, 2022)

ส่วนในทางพระพุทธศาสนา พื้นที่การเรียนรู้ตามธรรมชาติได้เป็นสถานที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความดี ความจริง และความงามแห่งมนุษยชาติมาช้านาน นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในโลกเมื่อ 2,500 กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งการอุบัติของพระพุทธศาสนานั้นก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์เป็นอย่างมาก กล่าวคือ พระพุทธเจ้าสมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วออกผนวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมได้ใช้พื้นที่การเรียนรู้ภายนอกราชวังซึ่งเต็มไปด้วยธรรมชาติในป่าใหญ่จนค้นพบคุณค่าที่มีภายในตัวมนุษย์ที่แท้จริงจนบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ฌานสมาธิสมาธิเป็นผู้รู้แจ้งโลก ซึ่ง Bunyarith (2023) ได้กล่าวถึงเส้นทางแห่งการตรัสรู้ ก็คือ พระองค์ต้องสละทรัพย์สมบัติและความสุขทั้งปวงออกไปผนวชเพื่อปลุกกิเลสซึ่งไม่มีที่ใดเหมาะสมเท่ากับที่ในป่าอันห่างไกล เพื่อบำเพ็ญเพียรเสาะแสวงหาความรู้ตามที่ประสงค์ด้วยตนเอง

ในประเทศไทย มีพื้นที่การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์อยู่หลายแห่ง ซึ่งสวนโมกข์ก็เป็นหนึ่งในสถานที่ดังกล่าว สวนโมกข์ก่อตั้งโดยพุทธทาสภิกขุซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลสำคัญของโลกจากองค์การ UNESCO ท่านเป็นพระสงฆ์นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาที่มีแนวคิดเป็นปรัชญาและอุดมคติ มุ่งเน้นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแบบสมัยพุทธกาลที่จะให้บุคคลถึงปฏิเวธ

โดยต้องปฏิบัติควบคู่กับปริยัติไปพร้อมกัน แนวคำสอนตามหลักพุทธธรรมและผลงานการเผยแพร่พระพุทธศาสนา บนพื้นที่การเรียนรู้ภายในสวนโมกข์เพื่อแนะแนวให้บุคคลทั่วไปมีสติสำรวมระวังกาย วาจา และใจเพื่อให้เกิด สันติสุขในใจผู้คนและสังคมของท่านนั้น เรียกได้ว่าเป็นการพยายามที่จะแย่งพื้นที่วัตถุนิยมที่นับวันจะยิ่งทวีความ รุนแรงโดยให้พุทธศาสนิกชนออกจากวัตถุนิยมให้ได้โดยให้หันกลับมาสนใจแก่นแท้ของพุทธธรรม เป็นการแย่งชิง พื้นที่ในใจคนที่เต็มไปด้วยวัตถุนิยมตามโลกสมัยใหม่และสร้างพื้นที่การเรียนรู้แบบตื่นรู้ มุ่งเน้นให้ผู้ปฏิบัติเกิด ศิล สมาธิ ปัญญาจนบรรลุมรรค ผล นิพพานที่สามารถเห็นผลได้ในชาตินี้

พุทธทาสภิกขุได้ดำเนินรอยตามพระบรมศาสดาผู้เสด็จปลื้พระองค์เข้าไปในป่าใหญ่เพื่อค้นหาสัจธรรม ท่านจึงได้รับประโยชน์จากพื้นที่เรียนรู้ตามธรรมชาติสมัยบ่าเพ็ญสมณธรรมเพื่อดำเนินรอยพระอริยเจ้า ณ ที่วัด ตะพักจิกหรือสวนโมกข์เก่าซึ่งเป็นวัดร้างที่มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติทำให้ค้นพบคุณค่าแท้ภายในตนเอง จึงได้มาสร้างสวนโมกข์ใหม่ในปัจจุบันเพื่อแนะแนวผู้เฝัธรรมให้สามารถเข้าถึงธรรมชาติสูงสุดที่อยู่ภายในของ มนุษย์ ซึ่งการที่พุทธทาสภิกขุได้ก่อตั้งสวนโมกข์ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นพื้นที่เรียนรู้สำหรับมนุษย์ที่ ต้องการจะพัฒนาตนโดยส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ด้วยความเชื่อว่า การปฏิบัติธรรมจะนำมาซึ่งความชนะและ นิพพานสุขแก่ตน การที่มีผู้ปฏิบัติธรรมอยู่ จะทำให้สากลโลกเห็นได้แจ้งชัดว่า พระพุทธศาสนานั้น ถ้าปฏิบัติตาม จะเกิดผลคือความสุขชุ่มชื่นใจไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านี้แล้ว การปฏิบัติธรรมจะทำให้มนุษย์พบความสุขที่จริงแท้ คือ ความสงบเยือกเย็นแห่งใจ เย็นแสนจะเย็น (Buddhadasa Bhikkhu, 2013)

เมื่อศึกษาจากประวัติและผลงานของพุทธทาสภิกขุพบว่า ท่านได้สร้างผลงานทางด้านศาสนาและทิ้งมรดก ธรรมไว้กับอนุชนรุ่นหลังอย่างมากผ่านหนังสือ ผลงานประพันธ์ต่าง ๆ และท่านยังได้สร้างสวนโมกข์ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถือว่าก่อให้เกิดเป็นทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางศีลธรรม ทุนทางทรัพยากร และทุนทางปัญญา ที่ทุกคนในสังคมสามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนเองให้ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สวนโมกข์ได้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการศึกษารูของมนุษย์เพราะมีธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ สวน ลานหญ้าที่สร้างความร่มรื่นรอบ ๆ อาคาร แหล่งเรียนรู้ และสวนโมกข์นั้นประกอบ 3 ธรรมที่สำคัญที่มีความสำคัญ ต่อชีวิตมนุษย์ทั่วไป ได้แก่ ธรรมะ ธรรมชาติ และวัฒนธรรม ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบพื้นที่เรียนรู้ในการพัฒนาตนที่สำคัญ สำหรับบุคคลทั่วไป

ปฏิเสธไม่ได้ว่า ภายหลังจากกึ่งพุทธกาล ประเทศไทยได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งผลให้พุทธทาสภิกขุได้นำเสนอพระพุทธศาสนาเป็นเสาหลักที่สามารถเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือ สังคมได้ในมิติที่มองเห็นและจับต้องได้ ความสำคัญของพุทธทาสภิกขุในประเทศไทยนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่คำ ดีความหลักคำสอนเรื่องการหลุดพ้นตามแนวใหม่ของท่านและการปฏิบัติธรรมอยู่ในวัดเท่านั้น พุทธทาสภิกขุมี ส่วนในข้อโต้แย้งเกี่ยวกับบทบาทของพระพุทธศาสนาในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้วยการที่ท่านเสนอความเห็น สนับสนุนการพัฒนาทางวัตถุโดยมีเงื่อนไขว่าการพัฒนาดังกล่าวยังคงผูกพันกับเป้าหมายทางศาสนาที่กำหนดไว้ อย่างชัดเจน (Jackson, 2013) โดยเฉพาะปัญหาหรือความขัดแย้งต่าง ๆ นั้นเกิดจากความตกต่ำทางด้านศีลธรรม ซึ่งการแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวัตถุนั้นไม่เพียงพอ เพราะปัญหาต่าง ๆ จะต้องแก้ด้วยวิธีการทางจิตใจด้วย (Buddhadasa Bhikkhu, 1974) ท่านจึงได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังแล้วก่อตั้งและพัฒนาสวนโมกข์เพื่อ เป็นสถานที่อบรมและพัฒนาจิตใจสำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัยทุกวงการ

จึงกล่าวได้ว่า สวนโมกข์ภายใต้การนำของพุทธทาสภิกขุได้มีบทบาทสำคัญในด้านการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เห็นชัดอย่างเป็นรูปธรรมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน การคงอยู่ ของสวนโมกข์ทำให้เกิดผลกระทบในด้านต่าง ๆ แก่ผู้คน สังคม ชุมชน และประเทศไทยเป็นอย่างมาก ดังที่ Kongleth (1998) ได้กล่าวสรุปถึงผลกระทบที่สำคัญไว้ 5 ประการ คือ 1) ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา 2) ผลกระทบด้านการศึกษาและจริยธรรม 3) ผลกระทบด้านการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม 4) ผลกระทบด้าน การอนุรักษ์ธรรมชาติ และ 5) ผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ซึ่งในปัจจุบัน แม้ว่าพุทธทาสภิกขุจะไม่ได้อยู่ทำหน้าที่

พุทธบุตรเฉกเช่นในอดีต แต่สวนโมกข์ก็ยังมีบทบาทสำคัญในด้านเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้กับบุคคลทั่วไปที่มาสัมผัสศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่ตื่นรู้ตามพุทธทาสวิธีและวิถีพุทธอย่างแท้จริง ทั้งนี้ สวนโมกข์มีบทบาทในการเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมของคนทุกชาติทุกศาสนา เป็นสถานที่ส่งเสริมการหลุดพ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่เป็นอาคารและสถานที่ภายในสวนโมกข์อยู่เป็นจำนวนมากซึ่งล้วนแล้วเป็นปริศนาธรรมสะท้อนการใช้วัตถุสร้างปัญญาการเรียนรู้ให้กับจิตทั้งสิ้น (Cheychiensakul, 2009) สวนโมกข์เป็นสถานที่ดำรงรักษาไว้ซึ่งแก่นพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย ทำให้สวนโมกข์มีบทบาทที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยเนื่องจากสวนโมกข์นี้ถือเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมชั้นแนวหน้าของเมืองไทย เป็นแหล่งบ่มเพาะการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่มีผู้ศรัทธามากแห่งหนึ่งด้วยภายในอาณาบริเวณของสวนโมกข์มีความร่มรื่นสงบ เหมาะสำหรับปฏิบัติธรรม กลุ่มเกลาจิตใจและศึกษาพระพุทธศาสนา มีโรงมหรสพทางวิญญาณซึ่งประกอบด้วยภาพศิลป์ บทกวี คติธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ รวมถึงพุทธประวัติและภาพจำลองหินสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติในอินเดีย (The Government Public Relations Department, 2024) ซึ่งหากบุคคลตั้งใจศึกษาและปฏิบัติธรรมและทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเพื่อลดตัวตน ลดความเห็นแก่ตัว เรียนรู้การให้อภัยและความรักผู้อื่นย่อมได้รับประโยชน์จากสวนโมกข์ตามอุดมการณ์การก่อตั้งสวนโมกข์ของพุทธทาสภิกขุ

บทความนี้จะศึกษาและนำเสนอเกี่ยวกับพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ของพุทธทาสภิกขุที่ใช้ในการแก้ปัญหาศีลธรรมของมนุษย์ที่ถดถอยลงเพราะถูกรอบงำด้วยวัตถุนิยม และพัฒนามนุษย์ให้มีจิตใจที่สูงประกอบด้วยสติปัญญาสามารถดำรงตนอยู่ในภาวะตื่นรู้ตลอดเวลาสมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวโดยเฉพาะในมุมมองพระพุทธศาสนากับสวนโมกข์มาพอสมควร (Kongleh, 1998; Sommai, 2013; Somsak, 2019) แต่แนวคิดเรื่องพื้นที่การเรียนรู้ของพุทธทาสภิกขุในเชิงลึกทางวิชาการยังขาดการเชื่อมโยงและการนำไปใช้ในบริบทของการแนะแนวในวงการศึกษปัจจุบัน รวมถึงการพัฒนาศีลธรรมสำหรับบุคลากรทางการศึกษาในยุคใหม่ บทความนี้จะช่วยให้นักวิชาการและบุคคลผู้สนใจเห็นถึงคุณค่าและความจำเป็นของพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ของพุทธทาสภิกขุที่มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้มีวิถีชีวิตที่สงบสุข รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงและควบคุมตนเองได้โดยไม่ตกเป็นทาสกิเลสต่าง ๆ ท่ามกลางกระแสวัตถุนิยมที่ทวีความรุนแรง

กรอบแนวคิดในการศึกษา

บทความวิชาการนี้ได้กำหนดกรอบแนวคิดที่สำคัญซึ่งใช้ในการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแล้วสรุปเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญใน 3 ประเด็นหลักซึ่งประกอบด้วย 1) บ่อเกิดแห่งพุทธทาสภิกขุ 2) พื้นที่การเรียนรู้ภายในสวนโมกข์ และ 3) การพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยมีการศึกษางานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประวัติพุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa Bhikkhu, 1999, 2006) และผลงานของพุทธทาสภิกขุ ครอบคลุมความเป็นมาของสถานที่สำคัญภายในสวนโมกข์ (Surattthani, 2006) แนวคิดเรื่องมนุษย์ซึ่งจุดมุ่งหมายสูงสุดของความเป็นมนุษย์ที่แท้ คือ ความเข้าใจสภาพชีวิตและสรรพสิ่งที่ผ่านไปแล้วดำเนินชีวิตด้วยความไม่ยึดมั่นตัวกู-ของกูซึ่งโดยสภาพก็เป็นยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น (Bunditchon, 1997) และหลักพุทธธรรมคำสอนสำคัญของพุทธทาสภิกขุ (Buddhadasa Bhikkhu, 1994, 1996) ที่ใช้ในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

พุทธทาสภิกขุกับการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา

Buddhadasa Bhikkhu (2006) เกิดที่ตำบลพุมเรียง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีซึ่งตั้งอยู่ทางภาคใต้ตอนบนของไทย ท่านบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเมื่ออายุ 20 ปี ได้ศึกษาเล่าเรียนและพากเพียรปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและทำหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยมอภายถวายชีวิตอุทิศแด่พุทธองค์จนมีสมณนามว่า “พุทธทาส” ผลงานและชีวิตการทำงานเผยแผ่ตลอดระยะเวลา 60 ปี ในฐานะพุทธสาวกซึ่งประกอบด้วยหนังสือ การเทศน์ ปาฐกถาธรรม และการสร้างสถานที่สวดและอุปกรณ์ปริศนาธรรม

ล้วนเป็นที่ยอมรับและรู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ ท่านได้รับยกย่อง
เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และสันติภาพ เนื่องในโอกาสครบรอบชาตกาล 100 ปี
เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 จากยูเนสโก

ตลอดชีวิตการทำงานในฐานะพุทธบุตร พุทธศาสนิกชนได้รับการยอมรับและยกย่องจากนักวิชาการและชาวพุทธทั่วไป ท่านเป็นพลังแห่งการปฏิรูปเชิงนวัตกัมมในประเทศไทย (Jackson, 2013) เป็นพระนักปฏิรูปแนวคิดของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ผู้ซึ่งในแง่ปริยัติแล้วได้ตีความคำสอนพุทธศาสนาใหม่ทั้งหมด และในแง่ปฏิบัติแล้วได้ริเริ่มการกลับไปใช้ชีวิตของหมู่สงฆ์แบบครั้งพุทธกาล งานเผยแพร่พระพุทศศาสนาในชุด “ธรรมโฆษณ” ของท่านนั้นเป็นผลงานทางความคิดอันยิ่งใหญ่ เป็นงานริเริ่มสร้างสรรค์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดทางพุทธศาสนา (Buddarikviwat, 1987) ท่านเป็นปราชญ์แห่งยุคร่วมสมัย ผู้นำกระบวนการวิภาษในสังคมไทยและสังคมพุทธเถรวาทในโลกปัจจุบัน ท่านมิใช่ผู้ให้กำเนิดก่อตั้งนิกายหนึ่ง สถาบันหนึ่ง คณะหนึ่ง แต่เป็นผู้ให้กำเนิดแนวคิดใหม่ แรงบันดาลใจใหม่ และพลังใหม่ ท่านมิใช่สมบัติของชนกลุ่มหนึ่งผู้อ้างตนว่าเป็นศิษย์ หากเป็นสมบัติของมนุษยชาติ และทุกคนที่ยอมรับและต้องการสืบทอดเจตนารมอันเดียวกัน ท่านมิใช่เป็นตัวแทนของชนชั้นเพื่อต่อสู้ทางชนชั้น แต่เป็นตัวแทนของมนุษย์ผู้แสวงหาความหลุดพ้น ไม่เพียงแต่ทางจิตใจ แต่ในทุกด้านของชีวิตผู้แสวงหาอยู่อยู่ในห้วงมรรณพแห่งการเกิดแก่เจ็บตาย ท่านมิใช่ปราชญ์ธรรมดา ท่านคือประกาศก (prophet) ผู้สื่อสารภาษาของคณร่วมสมัย มิใช่ด้วยคำพูดและคำสอนแต่เพียงอย่างเดียว หากด้วยแบบอย่างชีวิต “สาร” (message) ของประกาศก และตัวประกาศเองย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะสารดังกล่าวเกิดจากความรู้แจ้งเห็นจริงในเอกภาพของ “ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ” (Pongpis, 2005) ซึ่งนับว่าเป็นพระสงฆ์ที่หายากยิ่งในสังคมไทย แม้ว่าการงานเพื่อพระพุทศศาสนาในช่วงแรก ๆ ของท่านจะถูกคัดค้านและปฏิเสธจากกลุ่มบุคคลที่ไม่เข้าใจการตีความพระพุทศศาสนาแนวใหม่ของท่าน แต่ท่านก็รับฟังและอธิบายชี้แจงเพื่อให้เข้าใจตรงกันจนเป็นที่ยอมรับถึงเป้าหมายและอุดมการณ์ในการทำงานเพื่อเผยแพร่พระพุทศศาสนาให้อยู่คู่สังคมไทย

ปฐมบทของการก่อกำเนิดของความเป็นพุทธศาสนิกชนนั้นเกิดจากการที่พุทธศาสนิกชนพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาภายหลังถึงพุทธกาลเนื่องจากความเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรมในจิตใจผู้คน โดยการส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมกันอย่างแพร่หลายในหมู่พุทธบริษัทดังคำกล่าวที่ว่า

ของก้าวจากปริยัติสืบทอดขึ้นไปยังปฏิบัติธรรม โดยลำดับเกิด
 จงต้นตนเกิดพี่น้องทั้งหลาย พุทธศาสนาจะได้พื้นตัว. ลูกจากเตียงที่นอน
 เจ็บมานานแล้วในยุคกึ่งพุทธศาสนายุคานี้. เราประคองพระพุทธศาสนา
 มาได้ด้วยอาการอันไม่ฉลาดนัก เพราะได้บ่อนของแสงให้บ่อยๆ, พระพุทธ
 ศาสนาจึงล้มป่วยเป็นอัมพาตไปตั้งครั้งตั้งก่อน เหลืออยู่เพียงแถบเดียวคือ
 ปริยัติ. ลาม ยศ ชื่อเสียง การเห่อเหิม และสนุกเพลิดเพลิน เป็นของ
 แสงแก่ไข้ของพระพุทธศาสนาเวลานี้. เดียวนี้เรารู้กันแล้ว พวกเรา
 ที่รู้แล้วมีประมาณเท่าใด ความเจริญโดยยิ่งจักมีแก่เราประมาณเท่านั้น.
 เราทั้งหมดจงก้าวหน้าเกิด จงพร้อมเพรียงกันเพื่อพระพุทธศาสนาจะได้
 หายสนิทจากโรค ด้วยการปฏิบัติธรรม (Buddhadasa Bhikkhu, 2013, p.

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาสภาพสังคมไทยในขณะนั้นซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หลายด้านตามวิถีโลกจนเกิดปัญหาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และสังคม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากอำนาจลัทธิวัตถุนิยมของประเทศตะวันตกครองโลก แม้ว่าปัญหาวิกฤติเหล่านั้นจะเป็นเรื่องของประเทศโดยรวมแต่พุทธทาสภิกขุก็มองเห็นเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องมีส่วนรับผิดชอบร่วมกันเพราะท่านเห็นว่าโลกจะเจริญและคงอยู่ได้ด้วยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่ด้วยความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและความเจริญทางวัตถุ ท่านจึงได้เสนอให้กลับมาที่รากเหง้าของศาสนา กลับมาที่ตัวคนที่จะต่อสู้กับฤทธิ์เดชของความอยากความต้องการดังที่ปรากฏในปณิธานข้อที่ 3 (Cheychiensakul, 2009) ในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาโดยมีเป้าหมายในการช่วยเหลือมนุษยโลกที่มีปัญหาทางด้านจิตใจที่ขาดธรรมะ

พุทธทาสภิกขุได้ศึกษาและทดลองปฏิบัติธรรมอย่างเอาจริงเอาจังภายในพื้นที่เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนตามรอยพระอรหันต์ในสวนโมกข์โดยตั้งสัจจะมอภายถวายชีวิตอุทิศแก่พระพุทธองค์และทำงานเผยแผ่พุทธธรรมจนเป็นที่รู้จักและยอมรับของปัญญาชนอย่างกว้างขวาง ตลอดชีวิตการทำงานของท่านในฐานะพุทธสาวก ท่านได้เผยแผ่พระสัทธรรมออกไปสู่โลก ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งการยืนยันความมีอยู่และความจำเป็นอย่างยิ่งของหลักศาสนธรรมท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอันเชี่ยวกรากของโลกสันนิบาตในลักษณะของการใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานคิด อีกทั้งเป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์อย่างเท่าทันและสมสมัย ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้และสื่อความหมายกับผู้คนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับปัญญาชนรุ่นใหม่ได้อย่างเสมอมาเสมอไม่ว่าอย่างไรที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนจนส่งผลสะท้อนออกไปในวงกว้าง ทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ในระยะต่อมา (Project of concept life and performance of Buddhadasa Bhikkhu, 1998a)

กล่าวได้ว่า พุทธทาสภิกขุได้เป็นพระสงฆ์ที่ดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้าในฐานะพุทธบุตรมุ่งที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพร ชีวิตท่านจึงมุ่งที่จะศึกษาพุทธธรรมและปฏิบัติธรรมด้วยจิตวิญญานแห่งพระอย่างแท้จริง และมีปณิธานอันแรงกล้าที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยการทำงานอุทิศเพื่อพระพุทธศาสนาผ่านปณิธาน 3 ประการตลอดชีวิตของท่าน จนสามารถสร้างผลงานทั้งสถานที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม (สวนโมกข์) และมรดกธรรม (หนังสือ) อันล้ำค่าให้กับชาวโลก โดยมีเป้าหมายหลักที่สำคัญ คือ การส่งเสริมการมีอยู่ของศีลธรรมเพื่อให้มนุษย์พึ่งตนเองได้ มีสติปัญญา มีเหตุผล ดำรงตนอย่างมีศีลธรรม มีพุทธธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต มีจิตวิญญานชาวพุทธที่แท้ และมีความมั่นคงในพระพุทธศาสนา

พื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ของพุทธทาสภิกขุ

นับตั้งแต่พุทธทาสภิกขุได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านได้ใช้เวลาศึกษาค้นคว้าหลักพุทธธรรมควบคู่อยู่กับการทดลองฝึกฝนบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าที่มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และในปี พ.ศ. 2475 ท่านได้สร้างสวนโมกขพลารามขึ้นที่ตำบลพุมเรียง อำเภอกาญจนดิษฐ์ เพื่อเป็นศูนย์กลางของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญของประเทศไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนาหลังถึงพุทธกาล อีกทั้งเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์และมีสันติสุข ดังที่ Buddhadasa Bhikkhu (1995) ได้กล่าวว่า “การตั้งสวนโมกข์ไม่มีอะไรมาเพียงแต่มองเห็นว่าควรปรับปรุงการปฏิบัติเท่านั้น โดยการกลับไปหาของเดิมว่าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างไร และฟื้นฟูพระพุทธศาสนากลับมาสู่สภาพเดิมเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล”

คำว่า “สวนโมกขพลาราม” นั้น หมายถึง ป่าไม้เป็นกำลังแห่งโมกษะ ซึ่งโมกษะคือความหลุดพ้นจากความบีบคั้นแห่งกิเลสโดยเฉพาะ กล่าวคือ การมีสัมผัสที่ช่วยดึงจิตออกมาจากการบีบคั้นของตัวกูของกู อันเป็นไปตามจุดประสงค์ของการออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ภายในสวนโมกข์ กล่าวคือ จัดทำทุกอย่างเพื่อให้ผู้มาสัมผัสได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังอะไรไปเ็นทางที่ช่วยให้จิตมันว่างจากตัวกูของกู ให้ได้ซึมความสุกอันแท้จริงแล้วติดใจแล้วไม่อยากจะกลับไปหาความสุขหลอกลวงนั้นอีก แล้วมันก็จะก้าวหน้าไปตามลำดับที่เรียกว่าเป็นอุปนิสัยปัจจัยแห่งพระนิพพาน (Buddhadasa Bhikkhu, 2006) สวนโมกข์ได้เป็นพื้นที่การเรียนรู้เพื่อรับรองผู้ต้องการปฏิบัติจริงจากทิศทั้งสี่ ไม่จำกัดพวกจำกัดชั้น เชื้อชาติและศาสนา เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนที่เข้ามาได้สัมผัสกับธรรมชาติเสมือนในครั้งพุทธกาลและมีชีวิตอยู่ตามความต้องการในการปฏิบัติธรรมเพื่อโลกุตระสุข โดยพุทธทาสภิกขุก่อตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นฐานของปณิธาน 3 ประการ อันได้แก่ 1) การเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน 2) การทำความเข้าใจระหว่างศาสนา 3) การออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม ผ่านการแนะนำหรือสอนธรรมแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ Visalo (2008) กล่าวว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ทำให้สวนโมกข์กลายเป็นบ่อเกิดทางจริยธรรมและสติปัญญาแบบพุทธที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อคนในเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ถึงแม้ว่าวัดในกรุงเทพฯ แทบไม่มีอิทธิพลต่อคนในเมืองแล้ว แต่สวนโมกข์ก็สามารถเป็นแหล่งบันดาลใจในทางสติปัญญาแบบพุทธให้กับผู้ที่มีการศึกษาหรือชนชั้นกลางในเมืองได้ สวนโมกข์จึงเปรียบเสมือนประภาคาร ที่แม้จะอยู่

ไกลถึงไชยา ซึ่งเป็นชนบทไกลปืนเที่ยง แต่สามารถสอดส่องแสงสว่างไปถึงกรุงเทพฯ ได้ ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย เพราะในเวลานั้นอิทธิพลทางสติปัญญาหรือจริยธรรมที่ผ่านวัดหรือผ่านพระได้ลดน้อยลงไปมากแล้ว แต่ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสได้ทำให้สวนโมกข์เป็นศูนย์กลางแนวคิดพุทธศาสนาแบบปฏิรูป ซึ่งคนละความหมายกับสัทธรรมปฏิรูป นั่นก็คือท่านทำให้ปรมัตถธรรมกลับคืนสู่พุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนามีความลึก ไม่เพียงนำพาผู้คนสู่ความพ้นทุกข์ แต่ยังทำให้ผู้คนสามารถก้าวออกไปเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ ซึ่งเป็นบทบาทในทางกว้าง

พุทธทาสภิกขุผู้เป็นอริยสงฆ์แดนทักษิณได้สร้างและออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งภายในสวนโมกข์ เพื่อเป็นพื้นที่ในการขัดเกลาจิตใจและพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของแต่ละคนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม พุทธทาสภิกขุได้จัดการออกแบบสถานที่ต่าง ๆ ภายในสวนโมกข์ไว้อย่างเป็นธรรมชาติร่มรื่นและสอดคล้องกับสภาพวัดในครั้งสมัยพุทธกาลเพื่อให้มนุษย์ได้สัมผัสกับธรรมชาติที่แท้จริงและปฏิบัติตนเพื่อพัฒนาจิตใจไปสู่การมีธรรมะอย่างแท้จริง โดยการจัดสถานที่ของสวนโมกข์ไม่มีที่ใดเสมอเหมือน เช่น สวนป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้ นานาพรรณให้ความร่มรื่น โรงมหรสพทางวิญญาณที่เป็นอุปกรณ์การสอนธรรมะที่ลึกซึ้ง เรียกได้ว่า ธรรมะเข้าถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ทีเดียว ลานหินโค้งซึ่งเป็นสถานปฏิบัติธรรมและเผยแพร่พระธรรมก็ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก รวมถึงสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่แฝงด้วยปริศนาธรรม (Pongpiboon, 1994) อีกทั้งท่านเป็นภิกษุไทยรูปแรกที่บุกเบิกการใช้โสตทัศนูปกรณ์สมัยใหม่สำหรับการเผยแพร่ธรรมะ ในพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ ซึ่งท่านเล็งเห็นประโยชน์ของเทคโนโลยีที่ปรากฏในสมัยนั้นอย่างโรงภาพยนตร์ และได้ตัดสินใจสร้าง “โรงมหรสพทางวิญญาณ” ขึ้นภายในสวนโมกข์ที่อำเภอไชยา เพื่อฉายภาพยนตร์เกี่ยวกับคำสอนทางพุทธศาสนาและความรู้ทั่วไป รวมทั้งเปิดให้ใช้เป็นสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน (OPTIMISE, n.d.)

สำหรับพื้นที่การเรียนรู้ภายในสวนโมกข์ ประกอบด้วย 1) ลานหินโค้ง เป็นสัญลักษณ์สำคัญของสวนโมกข์ และเป็นสถาปัตยกรรมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมมากที่สุดแห่งหนึ่ง ที่พุทธทาสภิกขุออกแบบและร่วมกับพระภิกษุและสามเณรในสวนโมกข์สร้างขึ้น ใช้เป็นลานกิจกรรมของสวนโมกข์ตลอดวันคืน เป็นที่สวดมนต์ แสดงธรรม นั่งสมาธิ ตักบาตรสาธิต 2) โรงมหรสพทางวิญญาณหรือโรงหนัง ภายในมีสองชั้น เป็นสถานที่โดดเด่นมาก ภาพถ่ายที่ทำให้ผู้คนจดจำสวนโมกข์ได้ว่าแตกต่างจากที่อื่น คือ ภาพกำแพงโมเสก แจกดวงตาธรรม ซึ่งอยู่ด้านหน้า ภายในโรงมหรสพทางวิญญาณรวมภาพปริศนาธรรมไว้เพื่อการเรียนรู้มากที่สุด ซึ่งที่นี่ได้สะท้อนความคิดริเริ่มแตกต่างของพุทธทาสภิกขุได้เด่นชัดมาก 3) โบสถ์บนเขาพุทธทอง อยู่บริเวณใจกลางของสวนโมกข์ เป็นอีกที่แห่งหนึ่งซึ่งสามารถเรียนรู้พุทธประวัติ ความเรียบง่าย และธรรมะจากธรรมชาติ และใช้สำหรับประกอบพิธีการต่าง ๆ ของพระสงฆ์ในสวนโมกข์ ซึ่งพุทธทาสภิกขุกล่าวว่าเป็นโบสถ์ที่ถูกต้องตามพระพุทธรูปประสงค์ ตามธรรม ตามวินัยในแบบครั้งพุทธกาล 4) สระนาฬิเก้ บนเกาะกลางสระน้ำภายในสวนโมกข์ เป็นสระน้ำขนาดเล็กสี่เหลี่ยมผืนผ้า กลางสระเป็นเกาะเล็ก ๆ มีต้นมะพร้าวเล็ก ๆ ปลูกอยู่หนึ่งต้น สระนาฬิเก้เป็นหนึ่งในอุปกรณ์ของโรงมหรสพทางวิญญาณเช่นกัน พุทธทาสภิกขุมีดำริให้ทำขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการสอนธรรมะเรื่องนิพพาน 5) รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นพุทธศิลป์ชิ้นเลิศ ประดิษฐานหน้าลานหญ้า โดยพุทธทาสภิกขุได้จัดสร้างจากต้นแบบที่เป็นรูปปั้นสัมฤทธิ์เก่าแก่ซึ่งพบที่เมืองไชยา รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแสดงธรรม เป็นสัญลักษณ์ของสุทธิปัญญา เมตตา และขันติ และ 6) ธรรมวารินาวา เป็นอาคารรูปเรือ 2 หลังอยู่ติดกัน ซึ่งลำเล็กมีชื่อว่า ธรรมวารินาวาอิสริกุล นมิตร์ โดยพื้นที่ด้านหลังใช้เป็นที่พักผ่อนธรรม พื้นที่ชั้นล่างใช้เป็นที่พักผ่อน พื้นที่หัวเรือใช้เป็นหอระฆังรูปทรงเจดีย์ ส่วนลำใหญ่ใช้เป็นศาลาอเนกประสงค์สำหรับประชุมฟังเทศน์ ทั้งนี้ เรือทั้ง 2 ลำนั้นอุปมาเหมือนเรือหรือแพที่ขนสัตว์ให้ข้ามพ้นวิญญูสงสาร หรือขนสัตว์ให้พ้นทุกข์ และพาสัตว์ข้ามจากความโง่ไปสู่ความฉลาด (Suratthani, 2006)

ภาพ 1-6

ภาพพื้นที่การเรียนรู้ที่สำคัญภายในสวนโมกข์ ซึ่งเป็นที่นิยมสำหรับผู้มาเยือน

ภาพ 1 ลานหินโค้ง

ภาพ 2 โรงมหรสพทางวิญญาณ

ภาพ 3 โบสถ์บนเขาพุทททอง

ภาพ 4 สระนาฬิกา

ภาพ 5 รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ภาพ 6 ธรรมวารินาวา

ที่มา: ผู้เขียน

ทุกคนที่เข้ามาในสวนโมกข์และมองธรรมชาติในลักษณะเป็นมหรสพรวมทั้งสัมผัสกลิ่นและต้นไม้จะเห็นถึงมหรสพอันแท้จริงของธรรมชาติ เพราะธรรมชาติที่สงบเยือกเย็นในสวนโมกข์ก็เป็นมหรสพที่แท้จริงอยู่ในตัวธรรมชาติเอง ซึ่งเรียกมหรสพชนิดนี้ว่า มหรสพทางวิญญาณ คือ ความเย็นนอกเย็นใจ สบายใจ เป็นสุขใจที่จะพึงได้รับธรรมชาติอันบริสุทธิ์ ไม่ใช่ความสนุกสนานหรือความสุขที่ลวกฉาบที่จะได้รับจากธรรมชาติปรุงแต่งของพวกเขา (Buddhadasa Bhikkhu, 1999) ทำให้ผลงานการออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ของพุทธทาสภิกขุได้รับการกล่าวถึงในทางสร้างสรรค์ที่มีคุณค่าต่อสังคม Buddarikiwat (1987) กล่าวว่า ดึกใหญ่ ดึกแรกเรียกว่า โรงมหรสพทางวิญญาณ เป็นห้องประชุมขนาดใหญ่สำหรับสอนพุทธศาสนา โดยใช้เครื่องมือโสตศึกษา เช่น ภาพยนตร์และสไลด์ เป็นต้น ฝาผนังภายในตัวตึกเป็นจิตรกรรมทางศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มาจากพุทธศาสนาและบางส่วนจากศาสนาอื่น จิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการยึดติดในรสแห่งผัสสะและหนทางไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตอันเป็นอิสระจากการยึดติดทั้งปวง จุดหมายสูงสุดนี้แสดงออกทางสัญลักษณ์เป็นรูปวงกลมใหญ่สีขาวภายในห้อง สัญลักษณ์อันแสดงความหมายทางพุทธศาสนาในเรื่องความว่าง (สุญญตา) ดึกใหญ่หลังที่สอง ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานซึ่งบรรจุศิลปวัตถุทางพุทธศาสนานานาชนิด... สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของพุทธทาสภิกขุในอันที่จะประกาศหลักธรรมทางพุทธศาสนาในรูปแบบที่เป็นการประสมประสานระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่

สวนโมกข์เป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับทุกคนที่สนใจในการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งอยู่กับสังคมไทยมาหลายทศวรรษโดยที่ทุกคนสามารถเข้าไปศึกษา ทดลองปฏิบัติ และได้รับผลแห่งการปฏิบัติได้ด้วยตนเองตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมที่ตั้งขึ้นเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะคำสอนเป็นอภิปรัชญาหรือไม่ล้ำสมัย สอดคล้องกับที่วิจารณ์ พานิช กล่าวไว้ว่า สวนโมกข์จริง ๆ เป็นสัญลักษณ์ของ Modernization (ความทันสมัย) ของศาสนาพุทธแบบไทย อาจารย์พุทธทาสตั้งสวนโมกข์ขึ้นมาเป็นห้องทดลองความจริง อาจารย์พุทธทาสไม่ได้ต้องการสร้างสวนโมกข์ให้เป็นวัด อาจารย์สร้างสวนโมกข์เป็นห้องแล็บ ถ้าใครเคยไปอ่านประวัติอาจารย์พุทธทาสจะเน้นย้ำตรงนี้หลายครั้งว่า ฉันไม่ได้ต้องการสร้างสวนโมกข์ให้เป็นวัด และการดำรงอยู่ของสวนโมกข์ก็เป็นอะไรที่ progressive (ก้าวหน้า) มาก ๆ เพราะสวนโมกข์ไม่ได้สังกัดมหาเถรสมาคม กิจกรรมของสวนโมกข์ทั้งหมดดำเนินการอยู่ภายใต้ธรรมนูญนิธิ (BIA Thai, n.d.)

พุทธทาสภิกขุเน้นการสอนให้คนเข้าถึงธรรมะของพระพุทธองค์ให้เห็นธรรมของพระองค์โดยไม่บิดเบือนหรือออกนอกกลุ่มนอกทาง ท่านดำรงตนเป็นนักศึกษาและนักปฏิบัติและนักสอนศาสนธรรมให้คนเข้าถึงธรรมของพระองค์เท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้จากตลอดเวลา 60 ปีเศษในชีวิตสมณเพศของท่าน พุทธทาสภิกขุได้ชักนำชาวพุทธให้เข้าถึงพระพุทธรูปจริง ไม่ใช่พุทธรูปหรือเปลือกกระพี้ภายนอกพุทธศาสนา ท่านสอนให้ชาวพุทธเข้าถึงพระพุทธรูปจริง เห็นพุทธรูปตามพุทธภาษิตที่ว่า “โย ธัมมัง ปัสสตีติ โส มัง ปัสสตีติ” ซึ่งแปลว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ตถาคต ผู้ใดไม่เห็นธรรม ผู้นั้นไม่เห็นเรา ตถาคต” (Vechsuwan, 2006) ทำให้ตลอดระยะเวลากว่า 60 ปี ท่านใช้พื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ในการแนะนำหรือสอนธรรมให้กับผู้คนทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพ จนสามารถกล่าวได้ว่าสวนโมกข์นั้น คือ สัญลักษณ์ของธรรมะที่หมายถึง “ธรรมชาติ” และ “หน้าที่” คนที่มาสวนโมกข์แล้วจะกลับไปทำหน้าที่ของตน สวนโมกข์นั้น คือ แหล่งเรียนรู้และสถานที่ปฏิบัติธรรมเพื่อนำไปสู่ความพ้นทุกข์ โดยมีพุทธทาสภิกขุคือ ผู้สร้างสรรค์พื้นที่การเรียนรู้ให้มนุษย์ในฐานะครูกับนักเรียน ซึ่งในประเด็นนี้ Pongpis (2005) แสดงทัศนะว่าแม้ว่าการกระทำของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นเรื่องปกติในประวัติศาสตร์ แต่ก็เป็นเรื่องที่น้อยนักที่จะมีความกล้าหาญและสติปัญญาที่จะทำได้ “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” เอกภาพของชีวิตมีใจมุ่งหมายของบุคคลบางพวกบางกลุ่ม ซึ่งสละชีวิตทางโลกเพื่อแสวงหา แต่เป็นหน้าที่โดยธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนสามารถทำได้ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใด เป็นพระหรือเป็นฆราวาส ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสติ การภาวนา วิปัสสนากัมมัฏฐาน มิใช่เป็นเรื่องของพระบางกลุ่ม แต่ฆราวาสก็ยังคงควรกระทำเช่นเดียวกันและทำได้ในหน้าที่ประจำวันนั่นเอง สวนโมกข์พลารามคือสัญลักษณ์แห่งแนวคิดดังกล่าว ซึ่ง ณ ที่แห่งนี้ พระและฆราวาสต่างก็พบกับ “ธรรม” ในธรรมชาติ แต่ละคนก็ไปทำตามหน้าที่ของตน อีกทั้งปฏิบัติเพื่อการเข้าสู่นิพพาน “ความเย็น” และ “ความว่าง”

พุทธทาสภิกขุเชื่อว่า ศิล สมาธิ ปัญญานั้นเป็นแนวทางสำคัญที่จะนำคนไปสู่การพ้นทุกข์ได้ คนที่มีชีวิตอยู่ด้วยศิลป สมาธิ ปัญญาจึงจะหมดปัญหา ฉะนั้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ภายในสวนโมกข์ล้วนเป็นไปเพื่อให้คนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมเกิดศิลปคือการดำรงชีวิตที่ถูกต้องหรือการมีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ สมาธิคือการมีจิตใจตั้งมั่นเสมอจนมีจิตบริสุทธิ์จากนิวรณ์ (สิ่งที่รบกวนจิตอยู่เป็นประจำ) และปัญญาคือความรู้ในเรื่องปัญหาที่เป็นความทุกข์ และรู้สิ่งที่จะแก้ไขความทุกข์นั้นได้ ซึ่งศิลป สมาธิ ปัญญานั้นเหมือนเป็นการลับปัญญา ลับความรู้ คือ ลับตาบประจำตัว ท่านเน้นให้ทุกคนรู้จักศิลป สมาธิ ปัญญา ในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัว และให้สนใจเรื่องศิลป สมาธิ ปัญญาว่าเป็นหน้าที่ประจำ เป็นบทเรียนที่ต้องศึกษา และเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติให้เกิดเป็นผลออก จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน (Project of concept life and performance of Buddhadasa Bhikkhu, 1998 b)

บนพื้นฐานการทำงานอุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธรศาสนาด้วยความปรารถนาที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ และด้วยความเชื่อว่าธรรมะคุ้มครองโลกได้ อีกทั้งด้วยมุ่งหวังจะให้สวนโมกข์เป็นที่พึ่งทางจิตใจสำหรับบุคคลผู้แสวงหาปัญญานำพาชีวิต ผลงานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาจิตใจมนุษย์บนพื้นที่เรียนรู้ภายในสวนโมกข์ของพุทธทาสภิกขุจึงปรากฏให้เห็นเชิงประจักษ์แก่สาธารณชนอย่างแพร่หลายทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ตั้งแต่สมัยท่านมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน พุทธทาสภิกขุได้พัฒนาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ภายในพื้นที่การเรียนรู้ให้มีความน่าสนใจและมีความทันสมัย บุคคลที่มาสัมผัสเยี่ยมชมสถานที่ภายในสวนโมกข์ และศึกษาพัฒนาตนเองบนพื้นที่การเรียนรู้ต่าง ๆ ย่อมได้รับประสบการณ์ตรงผ่านการเรียนรู้ทางธรรมที่หลากหลายภายใต้บรรยากาศของพื้นที่การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการขัดเกลาจิตใจของตนให้มีความบริสุทธิ์ ปราศจากการครอบงำของกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ร่ำไป

สรุปได้ว่า พื้นที่การเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในสวนโมกข์เกิดขึ้นด้วยปณิธานอันแรงกล้าของพุทธทาสภิกขุโดยมีเป้าหมายที่จะให้มนุษย์มีศิลปธรรมประจำใจ บุคคลที่ได้มาสัมผัสและปฏิบัติธรรมก็จะเกิดสติและปัญญาผ่านการฝึกฝนเรียนรู้ในแต่ละสถานที่ที่ท่านได้ออกแบบไว้ นอกจากนี้ พื้นที่การเรียนรู้ต่าง ๆ ในสวนโมกข์มีได้เหมาะสมแก่คนวัยใดวัยหนึ่งเท่านั้นแต่เหมาะสำหรับคนทุกเพศทุกวัยผู้ใฝ่ใจในธรรมะ

พุทธทาสภิกขุกับการแนะแนวเพื่อพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์บนพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์

พุทธทาสภิกขุได้ดำเนินรอยตามพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูเอกของชาวโลกโดยทำหน้าที่หลักคือการแนะแนวหรือสอนธรรมะโดยมีเป้าหมายเพื่อให้สัตว์โลกพ้นจากความทุกข์ และพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคำนิยามที่ปุณ จงประเสริฐกล่าวไว้ในคำนำในหนังสือคู่มือมนุษย์ซึ่งสรุปได้ว่า มนุษย์คือผู้มีใจสูง ชนิดที่กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ ท่วมทับไม่ได้ เมื่อท่วมทับไม่ได้ เขาผู้มีใจสูงก็เป็นผู้ชนะทุกข์ หรือปราศจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้น สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับนั่นก็คือ ความไม่มีทุกข์โดยเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์นั่นเอง (Buddhadasa Bhikkhu, 2009) จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่แท้ คือ ความเข้าใจสภาพชีวิตและสรรพสิ่งที่ เป็นไปแล้วดำเนินชีวิตด้วยความไม่ยึดมั่นถือตัวกู-ของกู ซึ่งโดยสภาพก็เป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น (Bunditchon, 1997) มนุษย์ที่เต็มแห่งความเป็นมนุษย์นั้นจะต้องเริ่มต้นแต่ความเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นศาสนิกที่ดีของศาสนา ครบทั้ง 5 ประการนี้จึงเป็นมนุษย์ที่เต็ม (Buddhadasa Bhikkhu, 1996)

พุทธทาสภิกขุให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไปในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายมีชีวิตร่วมกันหรือพรคพวกของตน โดยท่านได้แนะแนวหรือสอนธรรมให้กับบุคคลทั่วไปทุกเพศทุกวัยบนพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ตามแนวทางของพระพุทธองค์ในเรื่องสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นหัวใจคำสอนของพุทธศาสนา ได้แก่ 1) การแนะแนวหรือสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ 2) การแนะแนวหรือสอนให้เดินทางสายกลาง อย่าตึงจัดและหย่อนจัด อย่าทำตนให้ลำบากและอย่าตามใจตนเอง ให้รู้ประมาณที่พอดี 3) การแนะแนวหรือสอนให้ช่วยตัวเอง ไม่หวังพึ่งโชคชะตาพึ่งผู้อื่น 4) แนะแนวหรือสอนว่าสิ่งทั้งหลายมีเหตุมีปัจจัย เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ให้รู้จักกฎแห่งเหตุผล

5) แนะนำหรือสอนให้เว้นชั่ว ทำความดี ทำจิตให้บริสุทธิ์ 6) แนะนำหรือสอนว่าสิ่งปรุงแต่ง สิ่งทั้งปวงในโลกนี้ไม่เที่ยง ไหลเรื่อย ไม่หยุด จงอยู่ด้วยความไม่ประมาท และ 7) แนะนำหรือสอนว่าสิ่งทั้งปวงอันใด ๆ ไม่พึงเข้าไปยึดมั่นถือมั่น สิ่งทั้งปวงยึดมั่นไม่ได้ เพราะยึดมั่นแล้วเป็นทุกข์ (Cheychiensakul, 2010)

พุทธทาสภิกขุเชื่อว่า การมีธรรมะนี้ช่วยให้มนุษย์มีจิตใจสูงตามความหมายของคำว่า มนุษย์ เพราะทำให้เกิดสติปัญญา ทำให้จิตใจไม่ตกเป็นทาสของอำนาจกิเลส มนุษย์นั้นคือผู้ชนะหรือผู้อยู่ข้างบน ไม่โง่เขลา และหลงใหลปราศจากการยึดมั่นถือมั่นในตัวกู-ของกู ไม่เห็นแก่ตัว และปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า สามารถที่จะอบรมพัฒนาจิตใจจนถอนตนออกจากกิเลสและกองทุกข์และไปสู่นิพพานได้ในที่สุด มิใช่เป็นคนใจต่ำเพราะตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส (โลภ โกรธ หลง) หรืออิทธิพลของกิเลสที่หลงใหลในเรื่องกิน กาม และเกียรติอยู่เป็นอาจินต์ที่ท่านกล่าวว่า “เราเกิดมาเพื่อลบล้าง ตัดเซิงหนาม คือ ปัญหาของมนุษย์ทั้งหลายให้หมดไปแล้วก็เป็มนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ใช่เกิดมาเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติ เหมือนคนโง่ทั้งหลายในโลกนี้แล้วก็อ้างตัวเองว่ามีปัญญา” (Project of concept life and performance of Buddhadasa Bhikkhu, 1998 b) สำหรับข้อปฏิบัติที่ทำให้มีธรรมะสมกับเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ต้องมีใจสูง ประกอบด้วย 1) มีความรู้จักตัวเอง 2) เชื่อตัวเองในทางที่ถูก เชื่อสมกับที่เป็นมนุษย์ 3) บังคับตนเอง 4) พอใจตนเอง และ 5) เคารพนับถือตนเอง (Buddhadasa Bhikkhu, 1994)

ตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ พื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์นั้นเป็นพื้นที่สำหรับพัฒนาจิตใจของผู้คนโดยมีเป้าหมายให้เป็นคนที่มีสติสมบูรณ์ กล่าวคือ มีสติสำหรับฝึกฝนการกำหนดสิ่งต่าง ๆ เป็นระเบียบอยู่เสมอ เช่น กำหนดลมหายใจ เป็นต้น และสามารถยกระดับจิตใจของผู้ที่เข้ามาสัมผัสและปฏิบัติธรรมให้ได้รับความเพลิดเพลินและความบันเทิงในทางธรรมะจะเกิดเป็นความสุขสงบเย็นในการนึกคิดช่วยให้รู้เรื่องของตนเอง ของชีวิตจิตใจของความจริงที่เกิดมาเป็นมนุษย์นี้ว่าชีวิตคืออะไร มันเนื่องมาจากอะไร มันเพื่ออะไร และมันจะสำเร็จได้โดยวิธีใดอย่างนี้ เป็นต้น (Buddhadasa Bhikkhu, 1972) และในที่สุดทุกคนก็ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์สมกับความหมายของคำว่ามนุษย์โดยเป็นมนุษย์ที่ทำให้โลกให้มีค่า ทำโลกให้งดงามน่าชื่นใจ เพราะอาศัยเครื่องมือคือธรรมะของพระพุทธเจ้านั่นเอง

กล่าวได้ว่า พุทธทาสภิกขุได้มุ่งหวังที่จะให้ทุกคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์โดยท่านแนะนำให้ทุกคนได้เข้าใจว่า “เกิดมาทำไม? - เกิดมาเพื่อรู้ธรรมะ เพื่อมีธรรม เพื่อปฏิบัติธรรม เพื่อได้รับผลของธรรม” (Buddhadasa Bhikkhu, 1998) เพื่อที่ทุกคนจะได้ไม่ไปหลงใหลในเรื่องกิน กาม เกียรติ และพยายามที่จะยกตัวเองให้สูงขึ้นอยู่เหนือปัญหาเรื่องกิน กาม เกียรติ และไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตพร้อมทั้งหมั่นประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาฝึกฝนตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กล่าวคือ เป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยศีลธรรม มีภาวะจิตที่สะอาด สว่าง สงบ จะได้ไม่เสียทีที่เกิดมาในชาติหนึ่ง

และจากการสัมภาษณ์นักศึกษาลัทธิสุตฺตปริยัติบัณฑิตวิทยาลัยพระปริยัติธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่เข้าร่วมกิจกรรมอบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับครู ผ่านรูปแบบการให้ความรู้ การฟังบรรยายธรรมและการปฏิบัติธรรมในสถานที่สำคัญต่าง ๆ ภายในพื้นที่การเรียนรู้ของสวนโมกข์ตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุและตามวิถีของสวนโมกข์ สามารถสรุปข้อคิดเห็นและการสะท้อนคิดที่มีต่อพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์เพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในแต่ละด้าน กล่าวคือ ด้านที่หนึ่ง ด้านสถานที่ซึ่งครอบคลุมบรรยากาศในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ ลานหินโค้ง โรงมหรสพทางวิญญูณ รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ธรรมวารินาวา และสระนาฬิการ์ภายในสวนโมกข์ สามารถสรุปได้ว่า การมาสวนโมกข์เป็นครั้งแรกทำให้รู้สึกประทับใจบรรยากาศเงียบสงบ ทำให้จิตใจสงบ สวนโมกข์ให้ความเพลิดเพลินทางด้านความรู้และความเพลิดเพลินทางด้านธรรมะ สวนโมกข์เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมขั้นดีที่เป็นแนวหน้าของเมืองไทย ไม่ว่าอาคารสถานที่ และอากาศที่ดี มีความสงบร่มเย็น ร่มรื่น ทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม เป็นสถานที่ขัดเกลาคใจของเราให้สงบ สวนโมกข์เหมาะสำหรับคนต่างศาสนาที่เข้ามาศึกษาและเยี่ยมชม ที่นี่ถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้พุทธวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ที่นี่จะไม่เน้นวัตถุแต่

เน้นความเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ สอนโมกข์ไม่เป็นเพียงสถานที่ท่องเที่ยวเชิงธรรมะ แต่ยังเป็นสถานที่ทำให้เรา รู้จักตัวตนของเราเอง ทำให้เข้าใจชีวิตตัวเองมากขึ้น และสอนโมกข์เป็นสถานที่สอนธรรมะด้วยรูปภาพ เช่น โรงมหรสพทางวิญญานมีภาพศิลปะที่สวยงาม ทำให้เรามีความรู้มากมาย อีกทั้งบทกวี คติธรรม สามารถนำไปใช้ ในชีวิตประจำวัน ด้านที่สอง ด้านความรู้ที่ได้รับซึ่งครอบคลุมการเข้าร่วมกิจกรรมตามฐานต่าง ๆ ภายในพื้นที่ การเรียนรู้ของสอนโมกข์ สามารถสรุปได้ว่า ในการเข้าร่วมกิจกรรมภายในสวนโมกข์ทำให้ได้เรียนรู้คำสอนในเรื่อง การเป็นแบบอย่างที่ดี โดยเฉพาะการเป็นครูที่จะสอนให้นักเรียนเป็นคนดีได้นั้น จะต้องเริ่มที่ตัวครูก่อน นอกจากนี้ สิ่งที่ได้รับจากสวนโมกข์คือทุกคำสอนทำให้เห็นถึงธรรมะที่แท้จริง ธรรมะที่สอดแทรกอยู่ในสติปัญญา เกิดความเข้าใจ ที่จะเรียนรู้ตนเองก่อนที่จะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโลกภายนอก สิ่งที่ชอบในคำสอนของพุทธทาสภิกขุ คือ โลกนี้มีจิตนำไป ทุกคนไม่ว่าจะมีความรู้สูงแค่ไหนแต่ถ้าไม่มีศีลธรรมก็เป็นคนดีไม่ได้ คำสอนของท่านตอบใจหทัย ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ให้มีสติปัญญา และศีลธรรม ไม่ใช่แค่ด้านความรู้ และพระวิทยากรที่สวนโมกข์สอนให้ เข้าใจความรู้เรื่องธรรมะที่สามารถนำไปใช้ในอาชีพของตน และความรู้เรื่องหลักปฏิบัติธรรมที่ทำได้จริงเหมาะสม กับสภาพของแต่ละบุคคล และด้านที่สาม ด้านการนำไปใช้ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถสรุปได้ว่า สวนโมกข์ทำให้รู้สึกปล่อยวางในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้วและยังไม่ได้เกิดขึ้นได้ดีขึ้น และเห็นประโยชน์ของธรรมะที่สามารถช่วยเราได้ ทุกสิ่งนั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป และสวนโมกข์สอนให้รู้จักอดทนแม้กับสภาพที่ไม่คุ้นเคยสำหรับคนรุ่นใหม่ สอนให้มีสติ มีความสุข มีสมาธิ สามารถ ควบคุมตนเองได้มากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า พื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์นั้นเอื้อต่อการปลูกฝังพัฒนาคุณธรรม ศีลธรรมให้งอกงามในใจคนและเหมาะสำหรับพัฒนาจิตใจไปสู่ความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ตามแนวทางที่ พุทธทาสภิกขุได้แนะแนวหรือสอนไว้ตลอดชั่วชีวิตการทำงานของท่าน ซึ่งผลงานการสร้างสวนโมกข์เป็นแนวคิด ของพุทธทาสภิกขุจะปลูกฝังพัฒนาให้มนุษย์มีพุทธธรรมอยู่ในใจและปฏิบัติธรรมบนพื้นที่การเรียนรู้ที่ได้ออกแบบไว้ ซึ่งถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรคู่กับสังคมไทยท่ามกลางกระแสวัตถุนิยมที่กำลังครองโลก และครอบงำจิตใจผู้คนจนเกิดปัญหาวิกฤติต่าง ๆ มากมาย โดยมีท่านเป็นผู้คิด ผู้นำและทำให้อุดมคติเป็นแบบอย่าง ตามวิถีของพุทธแท้ สอดคล้องกับที่ Yussayotha (2003) กล่าวว่า หลังจากการสืบค้นขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ และสานต่อตามรอยพระอรหันต์ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานเป็นที่พอใจระดับหนึ่งแล้ว สิ่งที่ต้องรีบกระทำให้ไปพร้อม ๆ กัน คือ ระเบิดไปพลาง แลกธรรมะไปพลาง เพื่อให้เส้นทางสายนี้มุ่งสู่ความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น จึงพยายามต่อยอดส่วน ที่เป็นพุทธทาสมรรควิถี ในหลากหลายรูปแบบ เช่น การกำหนดแนวทางการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์ โดยให้ถือ หลักตนเป็นที่พึ่งของตน ไม่มีใครเป็นครูบาอาจารย์ คงมีแต่กัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือกัน ออกแถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี เพื่อประมวลสรุปผลงานตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา โดยในแถลงการณ์นี้จะสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญา แนวคิด วิธีการทำงาน การแก้ไขปัญหาเพื่อเอาชนะอุปสรรค และเพื่อจะให้เส้นทางสายสวนโมกข์ดำรงอยู่อย่าง สถิตสถาพรยิ่งขึ้นจึงสร้างกฎบัตรพุทธบริษัทขึ้นมาใช้เอง เป็นต้น

ในปัจจุบัน แม้ว่าการคงอยู่ของสวนโมกข์จะไม่มีพุทธทาสภิกขุผู้เป็นครูปูชนียาจารย์อยู่แล้ว แต่สวนโมกข์ก็ คงเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่สำคัญที่ได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาจิตใจของผู้คนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามแนวทางของพุทธทาสภิกขุ โดยมีพระราชวัชรโพธิคุณ หรือพระอาจารย์โพธิ์ พร้อมด้วยคณะสงฆ์ และคณะ แม่ชีเป็นผู้สืบทอดและสืบสานกิจกรรมต่าง ๆ ภายในสวนโมกข์ โดยมีกิจกรรมที่สำคัญในสวนโมกข์ในแต่ละสัปดาห์ แต่ละเดือนของทุกปี ประกอบด้วย ทำวัตร สวดมนต์ ตักบาตร ฟังธรรม ศึกษาและปฏิบัติธรรม และชมภาพปริศนาธรรม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่การเรียนรู้ในสวนโมกข์ช่วยให้บุคคลทุกเพศทุกวัยผู้สนใจมาศึกษาเรียนรู้ เกิดกระบวนการ เรียนรู้ภายในตนเองได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการพัฒนาจิตใจให้มีสติปัญญา และฝึกฝนจิตใจให้มีธรรมะสำหรับนำไป ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างตั้งมั่นตามแนวทางของสวนโมกข์ นอกจากนี้ สวนโมกข์ยังได้ขยายพื้นที่การเรียนรู้ไปยัง สถานที่ต่าง ๆ เช่น สวนโมกข์กรุงเทพฯ และสวนโมกข์นานาชาติ เพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้สำหรับบุคคลผู้สนใจ

ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ฉะนั้น สอนโมกข์ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นที่เรียนรู้เพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีศีลธรรมอันจะนำไปสู่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ผ่านหลักการเป็นอยู่ 3 ประการที่พุทธทาสภิกขุได้ให้ไว้ ได้แก่ 1) เป็นอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง 2) เป็นอยู่อย่างง่าย กระทำสิ่งยาก และ 3) ใกล้ชิดธรรมชาติเพื่อศึกษารอบรู้ธรรมชาติ (ธรรมะ) และสอดคล้องกับอุดมคติแห่งการอยู่สอนโมกข์ที่ปรากฏแก่บุคคลทั่วไป คือ กินข้าวจานแฉวง อาบน้ำในคู นอนในเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง อันจะนำไปสู่ความสะอาด สว่าง และสงบแห่งสภาวะจิต เพราะไม่เปิดโอกาสให้กิเลสได้เข้าครอบงำ ซึ่งในประเด็นนี้ Intongpan (2017) กล่าวว่า การอยู่อย่างเรียบง่ายแบบธรรมชาติทำให้จิตใจไม่ถูกรบกวนจากกิเลสตัณหา หรือความต้องการความหรูหราและสะดวกสบายเกินไป การอยู่อย่างนี้สามารถรักษาใจให้ปกติ จิตใจจะเป็นปกติอิสระ ไม่มีสิ่งหมกมุ่น เมื่ออยู่อย่างใช้น้อยที่สุดทั้งวัตถุและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านกายภาพ จิตก็สามารถถูกยกและเปลี่ยนไปสู่ความสงบ

ฉะนั้น ถ้าบุคคลยังสนใจใฝ่ใจมาศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติธรรม ณ พื้นที่การเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในสวนโมกข์ตามวันเวลาที่สะดวก ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองจนสามารถเข้าถึงและพบกับภาวะจิตที่สะอาด สว่าง สงบ และก้าวไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแน่นอน ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้เขียนจึงได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ว่า ท่ามกลางความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุของโลกสมัยใหม่แต่จิตใจของมนุษย์ไม่ได้ได้รับการพัฒนาตามโดยเฉพาะในเรื่องศีลธรรมจึงทำให้เกิดวิกฤติปัญหาต่าง ๆ สวนโมกข์จึงก่อกำเนิดขึ้นโดยที่พุทธทาสภิกขุมุ่งหวังจะรื้อฟื้นและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมหลังกึ่งพุทธกาลเพื่อให้มนุษย์มีธรรมะเป็นที่พึ่งโดยมิให้วัตถุนิยมครอบงำจิตใจของมนุษย์จนกระทั่งสูญเสียความดีภายในจิตใจ พื้นที่การเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในสวนโมกข์ที่พุทธทาสภิกขุได้ออกแบบไว้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นสถานที่ควรค่าและมีคุณค่ายิ่งสำหรับพัฒนาจิตใจของผู้คนในสังคมไทยให้รู้เท่าทันโลกวัตถุนิยม และเห็นความสำคัญของการประพฤติปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันจนพบสันติสุขภายในจิตใจ ไม่มุ่งแสวงหาความสุขทางด้านวัตถุภายนอกมากเกินไปจนเกิดความทุกข์ตามมา และสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ กล่าวคือ เป็นบุคคลที่มีความรู้จักตัวเอง เชื่อตัวเองในทางที่ถูก บังคับตนเอง พอใจตนเอง และเคารพนับถือตนเอง อีกทั้งมีการประพฤติตนในฐานะเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นศาสนิกที่ดีของศาสนา สามารถที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขสมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา อีกทั้งบทบาทของสวนโมกข์ก็คงอยู่คู่กับสังคมไทยในฐานะเป็นพื้นที่การเรียนรู้และเป็นสถานที่พัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ต่อไป

สรุป

พุทธทาสภิกขุสร้างสวนโมกข์ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมการมีอยู่ของศีลธรรมและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมทำให้ผู้คนมากมายที่สนใจมาเยือนสวนโมกข์ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ลานหินโค้ง โรงมหรสพทางวิญญาน สรรนาพิเอร์ รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และธรรมวารินาวา ได้แง่คิดจากชีวิตและผลงานของท่าน ได้แก่ การศึกษาธรรมะจากพระไตรปิฎกและวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อให้พุทธธรรมงอกงามในใจของบุคคลทั่วไปจนสามารถพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบทั้งร่างกายและจิตใจ ฉะนั้น สวนโมกข์จึงเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเพราะเป็นสถานที่เรียนรู้ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำตลอดปีสำหรับคนทุกช่วงวัยทุกวงการทุกศาสนา และเป็นสถานที่ที่สามารถขัดเกลาจิตใจที่ไม่สะอาดไม่บริสุทธิ์เพราะตกอยู่ในอำนาจกิเลสต่าง ๆ ให้มีสติสัมปชัญญะ สามารถที่จะตื่นรู้ได้ผ่านการสัมผัสทางตา หู และลงมือปฏิบัติธรรมเพื่ออารังตนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ส่งผลให้มีความเป็นอิสระและปล่อยวางสิ่งต่าง ๆ ที่นำความทุกข์มาให้ได้ตามอุดมคติของสวนโมกข์

References

- BIA Thai. (n.d.). *Buddhadasa Bhikkhu in the memories of Vichak Panich*. Buddhadasa Indapanno Archives. Retrieved February 21, 2025, from <https://main.bia.or.th/500044-2>
- Brown, M. (2005). Learning spaces. In D. G. Oblinger and J. L. Oblinger (Eds.), *Educating the net generation* (Chap. 12). EDUCAUSE. <https://www.educause.edu/ir/library/PDF/pub7101.PDF>
- Buddarikviwat, T. (1987). *Scholar and Buddhadasa Bhikkhu*. Polpankanpim Company Limited.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1972). *Dhamma as therapy machine*. Lacking Student Helping Foundation Suratthani.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1974). *If the communists come, Buddhism can still survive*. Buddhist Restoration Organization.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1994). *Actions that are right for humanity*. Pabpim.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1995). *Buddhadasa Suan Mokkh: Power of liberation*. Pabpim.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1996). *Article series: The last scene of the living—Voices from the coffin*. Sitthiprasert Printing House.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1998). *Layman*. Dhammasapa.
- Buddhadasa Bhikkhu. (1999). *Dhammathasa of Buddhadasa: Seeing the truth*. Sukpab Jai.
- Buddhadasa Bhikkhu. (2006). *Ways of practicing Dhamma in Suan Mokkh*. Dhammasapa.
- Buddhadasa Bhikkhu. (2009). *Manual of human beings*. Chumnum Sahakorn Kankasert of Thailand Printing House.
- Buddhadasa Bhikkhu. (2013). *Practice Dhamma*. Buddhism Printing House of Dhammasapa.
- Bunditchon, D. (1997). *Concept of human beings in Ven. Buddhadasa Bhikkhu's view* [Master's thesis, Chiang Mai University].
- Boonyarit, I. (2022). Editorial. *Journal of Learning Sciences and Education*, 1(1). <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JLSEd/article/view/3315>
- Bunyarith, S. (2023). *Buddhism and the nature of the universe*. Office of Administration and Academic Development, Maejo University.
- Cheychiensakul, I. (2009). *Ven. Buddhadasa Bhikkhu and the power of materialism*. Sukpab Jai.
- Cheychiensakul, I. (2010). *Access to one's own religion according to the aspiration of Master Buddhadasa Bhikkhu* [Final research report]. Suratthani Rajabhat University.
- Intongpan, P. (2017). *Buddhism and environment* (2nd ed.). Kasetsart University.
- Jackson, P. A. (2013). *Buddhadāsa: Theravada Buddhism and modernist reform in Thailand* (M. Dejnakintra, Trans.). Chulalongkorn University Press. (Original work published 2003)
- Kongleh, J. (1998). *A study of Suan Mokkh's role in Chaiya District, Surat Thani Province* [Master's thesis, Thaksin University].
- OPTIMISE. (n.d.). *The liberation lab: Buddhadasa Bhikkhu and an experimental process for awakening beyond time*. https://optimise.kkpfg.com/thinking_big_19.php
- Pongpi boon, N. (1994). *Passing through the flowing stream*. Kiew-Kaow Pimpakan.
- Pongpis, S. (2005). *Philosophy of life: Think outside the box*. Palang Panya Publisher.

- Prachayapirk, A. (2017). Learning space design for higher education institutions in the 21st century. *Dusit Thani College Journal*, 11(2), 379–392. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/journaldte/article/view/120461>
- Project of Concept, Life, and Performance of Buddhadasa Bhikkhu. (1998a). *Aspiration: To continue the aspiration of Buddhadasa Bhikkhu, version 1—Causes of crisis*. Sukpab Jai.
- Project of Concept, Life, and Performance of Buddhadasa Bhikkhu. (1998b). *Aspiration: To continue the aspiration of Buddhadasa Bhikkhu, version 2—By what principles should life be governed?* Sukpab Jai.
- Sommai, P. (2013). *An analysis of the roles of Phradhamakosajarn (Buddhadasa Bhikkhu) in the dissemination of Buddhism* [Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Somsak, P. (2019). *Figures of speech in the Dhamma communication of Suanmokkhaphalaram in Surat Thani Province* [Doctoral dissertation, Rangsit University].
- Suratthani. (2006). *Travel in Suan Mokkh to reach Dhamma*. Plan Motive Company Limited.
- Tayahathai, T. (2022). Learning space for Thai classical music in the Bunditpatanasilpa Institute. *Education Journal, Silpakorn University*, 20(1), 289–331. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/suedujournal/article/view/248746>
- The Government Public Relations Department. (2024, June 6). *Following the footsteps of Buddhadasa's Dhamma: Suan Mokkhaphalaram Dhamma practice center*. <https://www.prd.go.th/th/content/page/index/id/294856>
- Visalo, P. (2008). *Buddhadasa Bhikkhu and the culture of awakening*. <https://www.visalo.org/article/budBuddhadasa.htm>
- Yussayotha, A. (2003). *Knowledge: Navigating the essence of Dhamma of Ven. Buddhadasa*. The Thailand Research Fund.

How to Cite this Article:

Phiutongngam, S. (2026). Ven. Buddhadasa Bhikkhu and the Learning Space at Suan Mokkh: Guidance Toward Becoming Complete Human Beings. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(2), 127-142.

